

INCIDÈNCIA DE LES INNOVACIONS TECNOLÒGIQUES DEL MÓN AGRARI EN LA VIDA RURAL DELS ÚLTIMS CENT ANYS A CATALUNYA

Assumpta Serra i Clota

Secció d'Història Rural. Institució Catalana d'Estudis Agraris

RESUM

La família ha representat la base de la societat pagesa tradicional, tant pel lloc que ocupa cada individu com per la repartició de les tasques de treball. El cap de família, el pare, té la màxima responsabilitat. El segueix l'hereu, que el rellevarà en totes les funcions. Si no hi ha hereu, aquest lloc l'ocupa el marit de la pubilla, però llavors la relació en el matrimoni canvia a causa que la dona en manté la propietat. Els altres fills o filles solament poden ser mà d'obra, molt preuada mentre no entri la tecnologia i el treball sigui encara manual, fins que es casin o marxin de casa. L'entrada de maquinària en el procés productiu i recol·lector fa que molts pagesos es dediquin a la pluriactivitat. Però és opinió generalitzada que la industrialització en el món rural és molt tardana i que si bé comença a finals del segle XIX, la Guerra Civil suposa una paralització i una autarquia que no es supera fins als anys seixanta. A partir d'aquest moment, la progressiva aplicació de les innovacions tecnològiques fa canviar profundament l'organització del treball i de la família tradicional.

PARAULES CLAU: família pagesa, treball tradicional, mecanització, desordre territorial.

RESUMEN

La familia ha representado la base de la sociedad campesina tradicional, tanto por el lugar que ocupaba cada individuo como por la repartición del trabajo. El cabeza de familia, el padre, tiene la máxima responsabilidad. Le sigue el heredero, que le relevará en todas sus funciones. Si no hay heredero, este lugar lo ocupa el marido de la hija o «pubilla», pero entonces la relación en el matrimonio cambia debido a que la mujer mantiene la propiedad. Los demás hijos o hijas solamente pueden ser mano de obra, muy apreciada mientras no entre la tecnología y el trabajo aún sea manual, hasta que se casen o se vayan de casa. La entrada de maquinaria en el proceso productivo y recolector hace que muchos campesinos se dediquen a la pluriactividad. Pero es opinión generalizada que la industrialización del mundo rural es muy tardía. Si bien empieza a finales del siglo XIX, la Guerra Civil supone una

Correspondència: Assumpta Serra i Clota. A/e: todonya@hotmail.com.

paralización y una autarquía que no se supera hasta los años sesenta. A partir de este momento, la progresiva aplicación de las innovaciones tecnológicas cambia profundamente la organización del trabajo y la de la familia tradicional.

PALABRAS CLAVE: familia campesina, trabajo tradicional, mecanización, desorden territorial.

1. LA FAMÍLIA COM A BASE DE LA SOCIETAT PAGESA

1.1. Unitat bàsica de convivència

Durant el segle XIX i fins a la meitat del segle XX la família, considerada una unitat bàsica de convivència, estava organitzada dins l'estructura de la família troncal. Es caracteritzava per estar formada per dues, i sovint tres, generacions: el matrimoni de l'hereu, un dels pares, algun germà o germana i alguns fills. La figura de l'hereu, mascle com a base de transmissió de patrimoni i responsable de la família, articula una societat patriarcal. Si la família era benestant, en la mateixa casa o masia, hi conviuen també els mossos i criades, que solien ocupar habitacions particulars, sovint a la part superior de l'edifici principal. Si eren jornalers o petits pagesos, la família també solia ser troncal, en la de l'hereu, i simple, la dels altres fills. Amb menys freqüència, podia estar constituïda per la família simple, és a dir, el matrimoni i els fills.

1.2. Unitat de treball

El treball pagès era bàsicament masculí, sobretot per la figura de l'hereu, que era el propietari o titular. Les explotacions grans podien ser treballades per masovers i també directament; en aquest cas, s'assolia un bon rendiment quan hi treballava la família i aquesta era troncal. També hi treballaven de forma fixa els mossos i minyones i en èpoques concretes, com ara la sega, recollida de fruita, etc., el treball es complementava amb jornalers. Tant els jornalers com els mossos o minyones procedien de famílies pageses troncales, en què la quantitat de terra i treball ramader no era suficient per mantenir-ne tots els membres.

Així doncs, a aquests petits pagesos els calia buscar un complement econòmic que podien trobar o bé llogant algun membre en explotacions grans o emigrant a altres poblacions, ciutats o viles. En les èpoques de l'any que feia falta mà d'obra complementària, a part de llogar les colles especialitzades en alguna d'aquestes feines, com la sega, també era molt utilitzada l'ajuda entre famílies de pagesos del mateix poble com a solidaritat veïnal.

1.2.1. *Mà d'obra femenina i infantil*

La mà d'obra estacional podia ser constituïda tant per mà d'obra femenina com infantil. L'escolarització no es va implantar fins a la Segona República i després de la Guerra Civil va tornar a caure. Un exemple concret, recollit per E. Vicedo, l'aporta el cens del 1907 de Balaguer, a la Noguera, on consta que treballaven com a pagesos tot l'any 500 homes i 50 dones. En canvi, temporalment eren 800 homes, 300 dones i 300 nens.

1.2.2. *Pluriactivitat*

S'entén per pluriactivitat el conjunt d'activitats no agràries que fan els membres de la unitat familiar pagesa. Quan el nombre de membres d'una família excedia la capacitat de treball pròpia i no hi havia prou suport econòmic per a tota la família, algun membre buscava la pluriactivitat. Aquestes activitats solien ser fonamentalment industrials i de serveis o també artesanals. Alguns exemples els trobem entre la mineria a la Vall d'Aran o la indústria tèxtil, que fou una de les activitats més esteses als Pirineus. També es considera una activitat de pluriactivitat la viticultura, l'horta o la indústria conservera, en llocs de producció especialitzada. Es pot considerar, doncs, que a les economies de muntanya, la pluriactivitat hi va tenir un paper significatiu.

1.3. Migracions o mobilitat

Els moviments migratoris de principis del segle xx cap a les fàbriques, on els fills no hereus ni pubilles trobaven un lloc de treball i, per tant, un sou més o menys fix, sense estar sotmes a les variacions climàtiques, van ser més temporals que definitius i van modificar poc l'estructura familiar. Les noies molt aviat, a partir dels dotze anys, deixaven de ser una càrrega i podien aportar diners. Els pobles van experimentar un creixement amb les famílies constituïdes per parelles de pagesos que treballaven en les fàbriques i, per tant, es va formar un grup d'assalariats al si del món rural amb interessos diferents i, fins i tot, contraposats als tradicionals. L'èxode rural es va fer evident durant la primera dècada del segle xx i s'aturà durant els anys trenta i quaranta.

1.3.1. *A partir dels anys cinquanta*

A partir dels anys cinquanta, el salt ja fou molt més pronunciat. La maquinària entrà de ple en el treball agrari, cosa que va fer disminuir la mà

d'obra i buscar un altre tipus de feina com una necessitat imperiosa. L'accés al treball industrial per a la resta de fills i filles ja era una realitat i l'accés a l'educació suposà l'abandonament del treball i la vida pagesa d'un gran nombre de fills. Aquest fet suposà una oportunitat també per a les filles. A la casa ja només hi quedava l'hereu i la seva família. Es passà de la família extensa tradicional a la família simple. Aquesta nova situació suposà una baixada de mà d'obra familiar i un augment de l'assalariada. I la immigració a la ciutat o altres llocs industrialitzats comportà un desequilibri per edats i, per tant, una manca de reemplaçament i continuïtat en el món rural.

2. CANVIS TECNOLÒGICS EN L'AGRICULTURA ESPANYOLA

A partir del tombant dels segles XIX-XX, el treball pagès començà a necessitar una formació relacionada amb les noves aportacions de l'agricultura científica. El pagès s'adonà de la ruptura del sistema tradicional, i les cooperatives pageses que s'anaven creant també insistiren en la incorporació de noves perspectives agronòmiques.

Molts treballs de recerca han dit sovint que el nivell tecnològic de l'agricultura espanyola fins entrat l'any 1936 era baix. Es començà a final del segle XIX modificant l'arada romana, però les arades de pala o modernes no es difongueren fins a la Primera Guerra Mundial (1914-1918). En el cens de l'any 1932 s'aprecia com l'arada romana encara era l'eina més utilitzada. Segons Ojeda, això no vol dir que no hi hagués un coneixement dels avenços que tenien lloc fora de l'Estat i que s'intentés introduir-los i imitar-los. Pujol troba que les primeres dalladores es van introduir a l'Empordà cap al 1879 i cap al 1897 començaren a fer aparició les primeres trilladores a Barcelona.

2.1. Causes del canvi

Diverses són les causes d'aquest canvi que es donà sobretot pel fet que les màquines que venien de l'exterior no eren fàcils de reparar i exigien una despesa elevada que era difícil d'amortitzar. Per exemple, les primeres trilladores que s'importaren es van difondre poc i el batre es va mecanitzar parcialment.

Així doncs, i seguint Pujol, la causa principal per al desenvolupament fou la necessitat de maquinària per a treballs concrets i s'utilitzà la que millor s'adaptava al treball, el clima i la geografia. Exemples:

1. Durant els anys vint i trenta s'incrementà molt la demanda de rompudes al Penedès, ja que es començaren a replantar les primeres vinyes postfil·loxera (1883, 1887...) i les superfícies afectades eren molt grans.

2. Es començà amb un *malacate* de tracció animal: el 1924 es fabricà un *malacate* accionat amb la politja d'un tractor i, el 1934, es feren les rompudes amb un tractor i una arada nova.

3. En zones de secà, com la zona meridional de Catalunya, la falta de farratge i, per tant, la dificultat de la tracció animal afavorí la mecanització.

4. La necessitat d'adaptar-se al tipus de conreu, com ara la vinya o conreus arboris, on les llaurades havien de ser més superficials que en les de conreus herbacis o de regadiu.

5. La nova maquinària era necessària en llocs on les rotacions intensives amb cereals i farratge coincidien en el temps amb les operacions de segar i dallar.

6. La difusió de noves eines i màquines es va accentuar a partir del 1915. Afavorí aquesta difusió el fet que les empreses que les fabricaven eren petites o mitjanes i operaven en l'àmbit local, comarcal o provincial i, per tant, coneixien les necessitats de cada zona i també feien reparacions.

7. Un exemple molt representatiu és el de la fàbrica de maquinària agrícola J. Trepà de Tàrraga (1914-2004), on Josep Trepà Galzeran va veure com les màquines dalladores McCormick, que s'importaven dels Estats Units, no s'adaptaven a les necessitats de producció ni a l'economia de la majoria de pagesos catalans i espanyols. Davant d'aquesta situació, buscà una màquina de reduïdes dimensions, adaptada a les especials característiques del terreny i als conreus del país. Espinagasa considera que les màquines dalladores Trepà podien ser estirades per un sol animal, tenien un preu assequible i un bon rendiment. A partir d'aquesta idea féu el salt qualitatiu i quantitatiu del taller a la fàbrica de producció en cadena i l'any 1920 ja en fabricava una sèrie de cinquanta. Aquesta producció nacional fou molt ben vista pel Govern de l'Estat, que buscava l'autarquisme estatal i que l'any 1931 va concedir a la fàbrica Trepà el títol de productor nacional.

2.2. Etapes cronològiques

2.2.1. Postguerra

Aquests anys, historiogràficament i segons Majoral, són coneguts com a anys d'una autarquia imperant que va allargar-se fins al Plan de Estabilización de 1959. Els anys quaranta foren de recessió econòmica amb un proteccionisme de productes locals per potenciar la indústria i assolir la modernització del país. Per tant, com a conseqüència es paralitzaren gairebé tots els processos de modernització de les estructures productives amb una gairebé nul·la possibilitat d'adquirir maquinària pel tancament a les importacions. Això abocà a una importància desmesurada de l'autoconsum i un treball amb mà d'obra poc remunerat.

2.2.2. *A partir dels anys cinquanta*

A partir d'aquests anys, tornà el flux de persones del camp a la ciutat que s'havia aturat per la Guerra Civil, les primeres de les quals les dones, sobretot a causa de l'herència. Buscaven un salari fix i millors condicions de vida, cosa que produí una disminució de la mà d'obra familiar i un augment de l'assalariada.

2.2.3. *Modernització i tecnificació del camp*

Aquests avenços feren possible el manteniment de les explotacions amb menys mà d'obra. També comportaren la mecanització dels cereals i, per tant, es facilità la integració d'una segona activitat com ara l'engreix de bestiar o de pluriactivitats com conserves, turisme, treball tèxtil, construcció, etc., i el treball pagès es convertí en treball a temps parcial.

2.2.4. *Anys seixanta: mecanització*

La mecanització del treball agrari, a partir dels anys seixanta, comportà una forta reducció de la mà d'obra assalariada que es mantingué en certs cultius i èpoques de l'any com ara en la recol·lecció i l'horticultura gràcies a la intensificació d'aquest cultiu. Aquesta feina fou ocupada per treballadors immigrants, sobretot al Maresme i el Baix Llobregat i esdevingué molt important a partir dels anys vuitanta i noranta. El turisme o la construcció s'emportà molta mà d'obra que competia amb la del camp eventual.

3. CANVIS EN LES UNITATS DE PRODUCCIÓ

3.1. Abandonament

A partir dels anys seixanta, com a conseqüència de la disminució de població en el món rural, hi hagué un abandonament de les explotacions, principalment de les més petites, de manera que entre el 1962 i el 1999 es perdé un 60 % de les explotacions. Actualment, i al llarg dels últims anys, el món agrari ha estat marcat per l'aplicació de les mesures de la Unió Europea (UE), que amb els ajuts pel tancament d'explotacions ha afectat sobretot les explotacions inferiors a 5 hectàrees.

3.1.1. Conseqüències

Una part de les explotacions s'incorporà en d'altres, amb la qual cosa se n'augmentà la superfície. Aquest fenomen s'intensificà durant el decenni del 1989 al 1999 quan les mesures aplicades per la UE començaren a ser efectives, i això suposà l'augment de la superfície de l'explotació mitjana.

L'altre fenomen fou la pressió urbanística.

4. REFLEXIONS FINALS

És opinió generalitzada que la implantació de la revolució industrial en la producció agrària fou molt tardana, tant a Espanya com a Catalunya. En els apartats anteriors s'han exposat algunes de les causes. Però la implantació en altres sectors, com ara la indústria, també repercutí en el món agrari en impulsar una immigració del camp a la ciutat; primerament, dels fills sorters als quals la consolidació de l'hereu deixava sense recursos i sense futur; posteriorment, foren famílies senceres de les zones amb poca producció agrària i ramadera les que emigraren.

Aquesta situació comportà, a partir dels anys cinquanta, un canvi radical de les formes d'organització de l'activitat agrària basada en el treball familiar, de manera que canvià el paper de la família pagesa tradicional. Aquesta situació permet considerar, segons alguns autors actuals, una debilitat en la família com a base social. Però davant aquest nou perfil de societat cal preguntar-se si aquest nou model, en què cau el sentit patriarcal i masclista de la família tradicional pagesa, és una millora i el paper de la dona hi surt enfortit.

Amb relació a la nova tecnologia, es comprova com les propostes formulades des de finals del segle XIX sobre la necessitat d'aplicar al sector agrari el nou complex tecnològic que havia revolucionat els altres àmbits econòmics, a partir dels anys cinquanta o seixanta, es van fer realitat i la producció agropecuària va créixer a uns ritmes comparables als dels altres sectors de l'economia.

Això comportà un creixent monocultiu, ramaderia intensiva desvinculada del territori i desapfitament del sector forestal i de pastures. El cultiu es concentrà en les terres més productives, però les especificitats de cada zona deixaren de tenir interès ja que n'hi havia prou amb l'aplicació dels nous *inputs* que hi ha al mercat.

De tot això, a partir dels anys setanta, es feren sentir veus crítiques del procés, com Garrabou, els quals consideren un model insostenible atès que s'han modificat les relacions amb el territori. Opinió qüestionada pels agrònoms i pagesos. Caldrà buscar equilibris.

BIBLIOGRAFIA

Una visió general

RIQUER, B. de; CULLA, J. B. (2000). «El franquisme i la transició democràtica (1939-1988)». A: VILAR, P. *Història de Catalunya*. Vol. VII. Barcelona: Edicions 62.

La família

ESTRADA, F. (1994). «La casa al Pla d'Urgell. Transformacions socioeconòmiques i canvis en els models familiars». A: PONCE, S.; FERRER, L. (COORD.). *Família i canvi social a la Catalunya contemporània (s. XIX-XX)*. Vic: Eumo.

VICEDO, E. (2006). «El món pagès». A: GIRALT I RAVENTÓS, E. (dir.); GARRABOU, R. (COORD.). *Història agrària dels Països Catalans*. Vol. IV: *Segles XIX-XX*. Fundació Catalana per a la Recerca i la Innovació: Universitat de Barcelona: Universitat Jaume I: Universitat de Lleida: Universitat Pompeu Fabra: Universitat Rovira i Virgili: Universitat de València, p. 465-497.

Els canvis tecnològics

PUJOL, J. (1989). «Modernització i especialització 1914-1936; la reculada durant l'autarquia 1936-1955». A: *Història econòmica de la Catalunya contemporània*, s. XX. Barcelona: Fundació Enciclopèdia Catalana, p. 131-169.

— (2006). «Els processos de canvi tècnic i el desenvolupament de noves activitats agroindustrials i alimentàries». A: GIRALT I RAVENTÓS, E. (dir.); GARRABOU, R. (COORD.). *Història agrària dels Països Catalans*. Vol. IV: *Segles XIX-XX*. Fundació Catalana per a la Recerca i la Innovació: Universitat de Barcelona: Universitat Jaume I: Universitat de Lleida: Universitat Pompeu Fabra: Universitat Rovira i Virgili: Universitat de València, p. 201-247.

Fàbriques de maquinària agrícola a l'Estat espanyol, dos casos concrets: Ajuria i Trepat

ESPINAGASA, J. (2004). «La fàbrica de maquinària agrícola J. Trepat de Tàrraga (1914-2004): apunts d'un "viatge pel túnel del temps"». *Urtx: Revista Cultural de l'Urgell*, p. 325-381.

OJEDA, R. (2002). «La comercialización de maquinaria agrícola en España durante la primera mitad del siglo xx: el ejemplo de Ajuria». *Historia Agraria: Revista de Agricultura e Historia Rural* [Sociedad Española de Historia Agraria. Universitat de Múrcia], vol. 26, p. 105-140.

Una reflexió actual

GARRABOU, R. (2006). «L'herència històrica: la fi del món pagès i el futur problemàtic de l'agricultura industrialitzada». A: GIRALT I RAVENTÓS, E. (dir.); GARRABOU, R. (coord.). *Història agrària dels Països Catalans*. Vol. IV: *Segles XIX-XX*. Fundació Catalana per a la Recerca i la Innovació: Universitat de Barcelona: Universitat Jaume I: Universitat de Lleida: Universitat Pompeu Fabra: Universitat Rovira i Virgili: Universitat de València, p. 653-663.

MAJORAL, R. (2006). «De la Guerra Civil a la Unió Europea». A: GIRALT I RAVENTÓS, Emili (dir.); GARRABOU, R. (coord.). *Història agrària dels Països Catalans*. Vol. IV: *Segles XIX-XX*. Fundació Catalana per a la Recerca i la Innovació: Universitat de Barcelona: Universitat Jaume I: Universitat de Lleida: Universitat Pompeu Fabra: Universitat Rovira i Virgili: Universitat de València, p. 605-625.